

NECÂTÎ BEY'İN NİŞÂN KASİDESİ

Ahmet MERMER*

Necâtî Bey, Klâsik şiirimizin gelişme çizgisinde ve bu şiirin oluşumuna örneklik etmede önemli bir yeri olan şairimizdir. Klâsik şiir, estetik bakımından ortaklıkları çok fazla olan bir edebiyat dalıdır. Bu ortaklıklardan dolayı Klâsik şairlerin orjinal yönlerini ortaya koymak bir hayli zordur.

Necâtî'nin hem mahallîlik çizgisi hem de pitoresk açısından önemli bir özellik ve orjinallik gösteren “Nişân” redifli kasidesi, bu makalemizin konusu oldu. Kasideye geçmeden önce, konuyla ilgisi bakımından Necâtî'nin hayat çizgisinden kaynaklardaki bir kaç anekdotu aktaralım: Şehzâde Mahmud (ö.913/1507)'un Saruhan-şimdiki adıyla Manisa-valiliğine getirilmesinden sonra, Necâtî, Şehzade'nin nişâncılığında bulunmuştur¹. Nişâncılık, Osmanlı Devlet Teşkilâtındaki “kalemiye” sınıfının en yüksek beş veya altı makamından birisidir².

Necâtî, söz konusu kasidenin dışında Şehzâde Mahmud için altı kaside, iki kıta, bir mersiye ve ölümü üzerine bir tarih yazmıştır. Âşık Çelebi, bu görevle Necâtî'nin “tâliine saâdet, mal u menâline vüsât (bolluk) geldiğini” Tezkire'sinde belirtmiştir³. Mehmet Çavuşoğlu da, Necâtî ile ilgili eserinde, Necâtî'nin “Bey”lik sıfatını muhtemelen bu nişâncılık görevinden dolayı aldığını ileri sürmüştür⁴.

* Yrd. Doç. Dr. Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi

1 Şehî Bey, *Tezkire*, nşr. Mustafa İsen, İstanbul 1980, s.139 ; Latîfî, *Tezkire-i Latîfî*, nşr. Ahmet Cevdet, Dersaadet 1314, s.329; Âşık Çelebi, *Meşâ'iru's-şu'arâ*, nşr. Meredith Owens, London 1971, vr 131 b ; Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretu's-şu'arâ*, haz. İbrahim Kutluk, Ankara 1981, c.II, s. 978; Âli, *Künhu'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, haz. Mustafa İsen, Ankara 1994, s.164; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2.bs., Ankara 1975, Türk Tarih Kurumu yay., c.II, s.234; Ali N.Tarlan, *Necâtî Beg Divanı*, İstanbul 1963, s.XVII; Mehmed Çavuşoğlu, *Necâtî Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul 1971, s.11; Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhtiler*, İstanbul 1996, s.51-52.

2 J.Deny, “Tuğrâ” *İA*, c.XII/2, s.10; Suha Umur, *Osmanlı Padişah Tuğraları*, İstanbul 1980; s.56; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3.bs., İstanbul 1983, Millî Eğitim Bakanlığı, c.II, s.695.

3 Âşık Çelebi, *a.g.e.*, vr.130 b

4 Mehmed Çavuşoğlu, *a.g.e.*, s.11.

Şiir sanatının espirisi, kendi mahiyetinden kaynaklanan her şeyi, kendi özellik ve yapısına uygun şekilde kullanılıp kullanılmadığına dayanmaktadır. Klâsik şairler, aynı konuyu ortak benzetmelerle mümkün olduğu kadar değişik imajlarla ifâde etmeye çalışmışlardır. Şiirin en mühim unsurlarından biri olan i-maj, Day Lewis'in basit tarifıyla "kelimelerle yapılmış bir resimdir"⁵. Klâsik şairler, duygu ve düşüncelerini şiirleştirirken varlıkların veya eşyaların dış görünüşüne önem verdikleri kadar, kelimeler arasında zihnî bir takım gizli ilişkiler de kurmaya gayret göstermişlerdir⁶.

Nâilî-i Kadîm (ö.1666),

Mestâne nukûş-ı suver-i âleme baktık⁷

Her birini bir özge temâşa ile geçdik

Dünyadaki varlıkların, hâllerin nakışlarına, resimlerine kendimizden geçercesine baktık, her birini bir başka seyirle geçtik.

Nedîm (ö.1730),

Ne bu nev-nakş-ı tirâzende Nedîmâ yoksa⁸

Üstâd-ı kalemün hâme-i Erjeng midir

Ey Nedîm! Bu süslü yeni nakış nedir ? Yoksa kaleminin ustası Erjeng'in kalemi midir.

beyitlerinde söyledikleri gibi.

Necâtî'nin Şehzâde Mahmud'u öven "Nişân" kasidesi Tuğra şeklinin uyandırdığı imajlardan mürekkeptir. Bu kaside hem redifi hem de tuğra konusu yönünden araştırabildiğimiz kadarıyla ilk olma özelliğini taşımaktadır. Bu konuda Ali Alparslan "Bir Tuğra Tavsifi" adlı makalesinde "Bu konu üzerinde öyle zannediyorum ki ilk olarak XVII.yy. şâirlerinden Nâilî-i Kadîm durmuş"⁹ diyerek adı geçen şairin

Yine tuğrâ-keş-i levh-i zeberced-reng-i sultânî

Vezâretle ser-efrâz etdi defter-dâr-ı zî-şânî

beytiyle başlayan, Sultan IV. Mehmed'in tuğrasını çizen Defterdâr Ahmed Paşa için yazılmış kasidesini yayımlamıştır. Necâtî, Nâilî-i Kadîm'den çok önce yaşamış ve bu konuda bir kaside yazmıştır. Araştırmalarımız sırasında bu iki kasideden başka, Sultan III. Ahmed'i ve Tuğranın medhiyesi olan,

⁵ Day Lewis, *The Poetic Image*, London 1961, s.18.

⁶ Mehmet Kaplan, "Cenab Şehabeddin'in Şiirlerinde Pitöresk" *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar*, İstanbul 1976, c. I, s.392.

⁷ *Nâilî-i Kadîm Divanı*, haz.Haluk İpekten, Ankara 1990, s.242.

⁸ *Nedîm Divanı*, haz.Halil Nihad, İkdâm Matbaası, İstanbul 1338-1340, s.142.

⁹ Ali Alparslan, "Bir Tuğra Tavsifi", *Türk Dili*, nr.500 (Ağustos 1993), s.127-133

Te'âle'llâh zihî tuğrâ-yı garrâ-yı cihân-bânî¹⁰
Ki hüsn-i ihtira`-ı resmi hayrân eyler insânî

beytiyle başlayan kaside de, 18.yüzyıl şairlerinden Seyyid Vehbî (ö. 1736) ye aittir. Diğer bir medhiye de, Sultan III. Mustafa'nın tuğrası için, Bursalı Ali adında bir zat tarafından kaleme alındığını Zarif Orgun'dan öğrenmekteyiz.¹¹

Necâtî'nin kasidesini anlayabilmek için, tuğranın kısaca tarihî gelişimini ve özelliklerini bilmemiz gerekir.

Klâsik şiirde redif, önemli bir motif, bir leit-motif olabildiği gibi, aynı zamanda bir şiirin önemli ses ve anlam birimidir, şiirde odak noktadır¹². Necâtî'nin kasidesinin redifi de, n i ş â n dır. *Lehçe-i Osmânî*'de Nişân; eser, iz, alâmet, hedef, fermân-ı hümâyûn, tuğra...gibi anlamlara gelmektedir. Oğuz hakanlarının hakimiyet sembolü olarak “ok” ve “yay” şeklinde başlayan, Osmanlı hükümdarlarının işaret ve imzası olarak tuğra, köken itibarıyla Türkçe bir kelime olup Farsçaya ve Arapçaya Türkçeden geçmiştir. Hükümdarın mührü ve imzası olan tuğraya, İranlılar nişân, Araplar da, tevkî' ve alâmet adını vermişlerdir¹³. Osmanlı padişahlarının isimleri ve imzaları “ok” ve “yay” şeklinden daha ileri düzeyde gelişme göstermiş, sonra da, yüksek bir sanat eseri olarak muhteşem tuğralar çekilmiştir¹⁴. Necâtî'de, söz konusu kasidesinde bu güzelliği şöyle dile getirmiştir:

Zâhir yüzünde ahsene-i eşkâle mâ-sadak¹⁵
Mâ'nâ yüzünde çarh-ı melâyik-siper nişân

Osmanlı-Türk hattatlarının bir grafik şaheseri olan tuğra dört bölümden ibarettir:

1. Sere : Tuğranın alt tarafında bulunan ve padişah ile babasının adının ve “şah, hân, el-muzaffer dâimâ” kelimelerinin yazıldığı kısım.

¹⁰ Hamit Dikmen, *Seyyid Vehbî ve Divanı'nın Tenkidli Metni* (Doktora Tezi), Ankara 1990, s.69.

¹¹ Zarif Orgun, bu kasideden bir kaç beyit vermiş, “Topkapı Sarayı Müzesinde bulunan iki medhiye diye bahsetmiştir.Yazar,gördüğü kaynağı belirtmemiştir. Bu kasideyi titizlikle aramamıza rağmen bulamadık. Zarif Orgun, “Tuğralarda El-Muzaffer Daima Duâsı ve Şah Ünvanı Şehzâde Tuğraları Mehmed II'nin Tuğra ve Mühürleri”, *Türk Tarih Arkeologya ve Etnografya Dergisi*, İstanbul 1949, nr. V, s. 219.

¹² Tunca Kortantamer, “Gül Kasidesi II”, *Dergah*, c.I, nr.2 (Nisan 1990), s.15.

¹³ *İA*, c.XII/2, s.5; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Tuğra ve Peñçeler ile Ferman ve Buyruclulara Dair” *Belleten*, Ankara 1941, s.101; Mübahat S. Kütükoğlu, “Fermân” *İA* (Türkiye Diyanet Vakfı) c.XII, s. 400-406.

¹⁴ *İA*, c.XII/2, s.5; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Turk-Islam Medeniyeti*, İstanbul 1969, s.66-67; Mübahat S.Kütükoğlu, *Osmanlı Belgeleri Dili*, İstanbul 1994, s.71.

¹⁵ Bu beyit ve kasidenin tamamı Ali N.Tarlan, *Necâtî Beg Divanı*, İstanbul 1963, s.79-83'ten alınmıştır.

2. Beyze : Tuğranın solunda bulunan ve genellikle “bin” ile “han” kelimelerindeki “nun” harfinin meydana getirdiği iki kavis.

3. Tuğ : Tuğranın üst tarafında elif harfini andıran üç dik çizgi, tuğların yanlarında filama şeklindeki kıvrıklara da, zülf veya zülfe adı verilir.

4. Kol veya Hançer : Beyzelerin devamı olan ve “el-Muzaffer” kelimesinin üzerinden geçerek tuğranın sağına doğru paralel bir şekilde uzanan iki çizginin adı¹⁶

Divan Şiirinde, pek çok Divan Şairi “nişân , “tevkî”, “tuğra” ve “ferman” kelimelerine az da olsa, birer teşbih unsuru olarak beyitlerinde yer vermişlerdir.

Örneğin Sâbit (ö.1712), şu beytinde “âşğın âh çekmesi” ile “tuğra çekme” arasında ilgi kurmuştur:

Tuğrâ-yı âh çekmeğe müştâk idi gönül ¹⁷
Sultân-ı aşkdan sana izn oldı var çek

*“Gönül, âh tuğrasını çekmeğe can atardı. Aşk sultanından
sana izin çıktı, var, çek .*

Başka şair ve beyitlerde de, genellikle “sevgilinin kaşı” ile “tuğra” arasında ilgi kurulmuştur:

Fazlî (ö.1563)’nin,

Berât-ı zer-nişân üstinde bir tuğrâ-yı garrâdur¹⁸
O ebrû-yı siyeh kim çehre-i tâbâna yazmışlar

Bâkî (ö.1600)’nin

Emrine râm oldılar sultân-ı ‘aşkun kâ’inat¹⁹
Kaşlarun tevkî` u tuğrâ çekdiler ahkâmına

bu beyitleri birer örnektir.

Şimdi, nesib, medhiye, tegazzül, Fahriye ve duâ bölümleriyle klâsik bir kaside örneği olan ve elli bir beyitlik n i ş â n redifli medhiyeye geçebiliriz.

1. Ey `izzet ü sa`âdet ile mu`teber nişân
Vey nâm-ı pâdişâh-ı cihâna makarr nişân

¹⁶ IA, c. XII/2, s.5; Zarfî Orgun, *a.g.m.*, s.219; Suha Umur, *a.g.e.*, s.25; Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, c.III, s.525-529.

¹⁷ Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, c.III, s.529.

¹⁸ Bu örnek beyit, Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz.Cemal Kurnaz, Ankara 1992, s.169-170’ten alınmıştır.

¹⁹ Sabahattin Küçük, *Bâkî Divanı*, Ankara 1994, s.383.

Ey ululuk, mutlulukla (hükümü) geçerli olan ve cihan padişahının isminin yazılı olduğu ferman.

Bir kişiye bir makam verildiğinde bu atama, berat (nişân) denilen bir belgeyle yapılır ve bildirilirdi. Bu tip bir belgenin başında padişahın veya şehzadenin imzası sayılan ve tuğra denilen bir alâmet bulunurdu. Tarihî kaynaklarda ve dipnotlarda belirttiğimiz eserlerde şehzâdelerin de isimleriyle tuğra çektiydikleri, emirler yazdıkları ve bu suretle kendi idareleri altındaki bölgelerde padişah gibi hüküm sürdükleri zikredilmektedir. Kasideye de, cihan padişahının adının bulunduğu fermana seslenilerek başlanmıştır. “İzzet”, “saâdet” ve “muteber” kelimeleri beyitte fermandaki tuğra vesilesiyle anılmıştır²⁰.

2. Devr eyleyeli felek-i âb-gîne-reng
Yazılmadı senün gibi `âli-güher nişân

Su rengindeki bu felek döneli beri (dünya yaratılalı) senin (tuğran) gibi yüksek değerde bir tuğra çizilmedi, resmedilmedi.

Beyitte “devr” kelimesi tevriyeli kullanılmıştır: Feleğin dönmesi ve tuğranın döne döne çekilmesidir. Kıymet, değer anlamında inci, beyitte, su renginde olması ve yuvarlaklığıyla devri çağrıştırması yönünden yer almıştır. Ayrıca, tuğranın alt kısmı sayılan sere de yuvarlaktır. Tuğranın bütünlüğü içerisinde inci gibi durmaktadır. Nişân bu kasidenin anahtarıdır. Özellikle tuğra ve bazı beyitlerinde ferman, şekilsel bir gözleme dayalı olarak söz konusu edilmektedir.

3. Teşbih olmasa idi Süleymân yüzüğüne
Halka musallat olmaz idi bu kadar nişân

Tuğra, Hz. Süleyman'ın yüzüğüne benzetilmeseydi, halkı bu kadar hüküm altına alamazdı.

Padişah ve şehzâdelerin fermanı, nereye ulaşırsa orası için kanundur. Ferman, aynı zamanda padişah veya şehzâdenin gücünün bir nişânesi sayılmıştır. Tuğrasız ferman geçersizdir. Klâsik edebiyatta Hz. Süleyman genellikle meşhur yüzüğüyle dile getirilmiştir. Hz. Süleyman'ın yüzüğünün üstünde “Allah” kelâmı yazılıdır. Bu yüzükle Hz. Süleyman dünyaya, hatta bütün yaratılmışlara

²⁰ Aynı konuda yazılmış Nâilî-i Kadîm, “Yine saltanatın zeberced renkli levhasının üstünde tuğra çizen kişi, şanlı defterdarı vezirlik pâyesiyile yüceltti”, anlamında şöyle demiştir:

Yine tuğrâ-keş-i levh-i zeberced-reng-i sultânî
Vezâretle ser-efrâz etdi defter-dâr-ı zî-şânî

18.yüzyıl şairlerinden Seyyid Vehbî de methiyesinde, “Hükümdarın gösterişli tuğrası ne güzel, resminin benzeri görülmemiş güzelliği insanı hayran eder” mânâsında şöyle başlamıştır:

Te' âle'llâh zihî tuğrâ-yı garrâ-yı cihân-bânî
Ki hüsn-i ihtirâ'-ı resmi hayrân eyler insânî

hükmetmiştir. Necâtî, tuğrayı Hz.Süleyman'ın yüzüğüne benzeterek manevî gücünden, etkisinden söz etmiş olsa gerek.

4. Her düşmana ki vara ider hükmini revân
Gûyâ ki bile alı varur yüz bin er nişân

Fermân yüz bin askeri (yanına) almış gibi, hangi düşmanın üzerine gönderilirse hükmünü yürütür.

Dost-düşman ikileminde, bu beyitte fermanın maddî gücü ifade edilmiştir. Önde sancaklarıyla saf saf dizilmiş sefere çıkan ordu ile başında tuğrası, altında dizi dizi satırları olan ferman arasında ilgi kurulmuştur. Şair, on dördüncü beytinde bu ifadeyi açıkça belirtecektir.

5. Her `arsada ki `arza kıla hükm ile dürer
Çarh-ı felek bitisini hükmen dürer nişân

Fermân, her bir yerde hükm ile inciler gösterdiğinde felek buyruğunu (yazısını) kesin olarak ortadan kaldırır .

Eski edebiyatta feleklerle ilgili birçok telâkkî, inanış ve tasavvur vardır. Bunlardan biri de, feleklerin dönüşü daha çok insan kaderi ve şansını hazırlaması, insanın hayat seyrinin iyi veya kötü olması konusunda etkili olmasıdır. Bu inanış bakımından beyitte “çarh-ı felek bitisi” toplumların “alın yazısı, kaderi” anlamında kullanılmıştır. “Çarh-ı felek”, aynı zamanda sözlüklerde “kumaşlarda görülen bir motif şekli” anlamındadır. Tuğra, fermanın alâmeti, imzası olduğu kadar, şeklî bakımından onu tamamlayan motifi ve süsüdür.

Yazılı şey mânâsındaki “biti”, tuğra ile ilgili bir terimdir. Padişah ve şehzâdelerin buyruklarına “nişân”, beylerbeyi ve kazaskerlerinkine “biti” denilmektedir²¹.

Beytin birinci satırındaki “dürer” inciler demektir. Femandaki sözler, buyruklar incilere benzetilmiştir. Beytin ikinci mısraındaki “dürer” de, tevriyeli kullanılmıştır: Türkçede yok etmek anlamında “defterini dürmek” deyiminin karşılığı ve fermanın ilk açıldığında tuğranın gözükmeye başlaması açısından aşağıdan yukarıya doğru katlanması, dürülmesi demektir.

Kısaca, senin fermanın, bir yerdeki mevcut durumu, oradaki insanların kaderlerini değiştirendir.

6. Ser-keşleri mutî ide câbirleri helâk
Gösterse halka halka kemendini ger nişân

Eğer tuğra halka halka beyzelerini gösterse başkaldıranlara boyun eğdirir, zorbaları yok eder.

²¹ Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, c.II, s.696.

Beyitte “halka halka kemend” ifadesiyle tuğranın “beyze” adı verilen “han” ve “bin” kelimelerinin “nun” ları olan harflerin iç içe iki halkası kastedilmiştir.

7. Zâhir budur ki dosta vü düşmana yarar
Çün göstere `alâmet-i tîğ u siper nişân

Tuğra kılıç ve kalkan alâmetini gösterdiğinde şüphesiz, dosta ve düşmana yarar sağlar.

Beyitte dost-düşman ikileminin sembolü olarak “kılıç” ve “siper” söz konusu edilmiştir. Düşman karşıya alındığı için, kılıç ; dost da arkaya alındığı için, siper, yani kalkandır. Tuğranın şekli göz önüne alındığında tuğların kılıç, beyzelerin siper (kalkan) olduğu anlaşılır. Dost-siper, düşman-tuğ kelimeleri arasında leff ü neşr sanatı vardır²².

8. Şemşîr ki oldı şeh-per-i şâhîn-i saltanat
Bir beyzâdur ki gösterür andan eser nişân

Tuğra, saltanat şâhininin uç kanadı olan kılıç ve onun alâmetini gösteren bir bezedir.

Bir önceki beyitte sözü edilen tuğraların kılıç çağrışımı, burada da yer almıştır.

Şahin, Türkçede “toygun” adı verilen beyaz ve iri bir cins doğan kuşudur. Tuğranın şekli unsurlarından biri olan ve padişah veya şehzâdenin adının yazılı olduğu yerin yan tarafında yer alan beyze, sözlüklerde “daha ak” anlamındadır. Buna istinaden saltanat ile şahin arasında ilişki kurulmuştur. Kılıçtan söz edilmesinin sebebi de, o devirde ülkelerin kılıç gücüyle fethedilmesidir²³.

²² Bu konuda Seyyid Vehbî, medhiyesinin “katiyen hançer ile farkı olmayan o ince hançeri, Sultanın eli beyzenin ortasından çekmiştir” anlamındaki beyitte şöyle demiştir:

O nâzik hançere kim hançer ile farkı yok kat`a

Miyân-ı beyzâden çekmişdür anı dest-i Sultânî

Şiirini bir bütün halinde bulamadığımız Bursalı Ali'nin “O iki hançer Hz. Ali'nin çatallı kılıcıdır. Her zaman şekli keskin kılıcı düşmana çekmiş (gibidir)” anlamındaki beyti de şöyledir :

O iki hançere bir zülfekâr-ı Haydâridür kim

Dem-â-dem şekli çekmiş düşmene şemşîr-i bürrânî

²³ Beyze ile ilgili motif Nâilî-i Kadîm'in kasidesinde üç beyitte geçmiştir. Yukarıdaki beyitte de söz konusu olduğu gibi, beyaz renk açısından Nâilî, bu beyitlerden birinde “beyze”ye “nurlu sabah” demiştir:

Ne tuğra başka bir `âlem ki cem` etmiş şeb ü rûzî

Sevâdî Leyletü'l-isrâ beyazı subh-ı nurânî

Seyyid Vehbî de, beyzeye beş beyitte yer vermiştir. Bu beyitlerin birinde şair, “İslâm topluluğu onunla güç, kuvvet ve güzellik bulur, hakanın buyruk kuşu o beyzeden uçar” anlamında şöyle demiştir:

9. Zımnında muzmer olmasa bir tığ-ı âb-dâr
Pulad beyza vaz`ına olmazdı her nişân

İçinde parlak bir kılıç gizli olmasaydı, her tuğra çelikten yumurta şeklinde olmazdı.

Hüsni talil yoluyla tuğranın beyze kısmının yumurta şekli, içinde kılıcın gizliliğine bağlanmıştır. Pulad, çelik anlamında ise de, beyaz karşılığındadır. Beyit, yumurtanın içinden nasıl civciv çıkarsa, çeliğin içinden kılıç çıkar gibi bir anlam ifade etmiştir.

Yedi, sekiz ve dokuzuncu beyitlerdeki tuğra-kılıç ilişkisiyle fermanın maddî gücü dile getirilmiştir²⁴.

- 10 Bâd-ı murâd ile doludur iki bâd-bân
Oldı meger sefîne-i feth ü zafer nişân

İki yelken arzu, istek rüzgârıyla doludur, sanki tuğra fetih ve zafer gemisi oldu.

Tuğranın beyzeleri gövdeyi, tuğlar da yelkenin direğini andırması göz önüne getirilirse beyit anlaşılabilir olur²⁵.

11. Kullâba aldı çekdi iki yayı bir kezini
Eyledi iki başa zaferden veter nişân

Tuğra iki ucu zaferden yay kirişi çekti, bir oku aldı, iki yayı kurdu.

Bulur anınla fer ü tâb u revnak beyza-i İslâm
İder ol beyzadan pervâz mürğ-ı hükmi-hâkânî

Bursalı Ali de, “devletin altın kanatlı tavusun parlaklığı ne parlaktır. Hakanın buyruk kuşu ondan (beyzedden) doğar” mânâsında şunu söylemiştir :

Ne beyza beyza-i tâvûs-ı zerrîn-bâl-i devlet kim
Tevvellüd ider andan mürğ-ı ahkâm-ı cihân-bâni

- 24 Bu konuda Nâilî-i Kadîm de, “siyah’ı, yükselmenin en yüksek yerindeki devlet kuşunun en uzun kanadının gölgesi; beyaz kısmı, dolaşma tavusunun yumurtasının kiskanma alâmeti” anlamında şöyle demiştir:

Sevâdi zıll-ı şeh-perr-i hümây-ı evc-i istîlâ
Sefîdi dâğ-ı resg-i beyza-i tâvûs-ı cevânî

- 25 Bu konuda Seyyid Vehbî, medhiyesinin şu beytinde şöyle demiştir:

Ne tuğrâ üç direkli keşîf-i deryâ-yı devleddir
Sütûnlarla mülâhık zülfeler âlât-ı bî-cânî

“Devlet denizinin gemisi üç direkli, direklerle bitişik zülfeler (tuğların üzerindeki kıvrıklar) cansız vasıtalar olan ne güzel tuğra”. Bunun devamında da, şu beyit yer almıştır :

O keşîfye idenler ilticâ mevc-i havâdisden
Olur âsûde `âlem olsa farzâ fitne tûfânî

“Söz dalgasından o gemiye sığınanlar, faraza âlem fitne tufânî olsa rahat olurlar.”

Beyitte yine tuğranın şekli özelliği rol oynamıştır. Türk'ün sembolü olan ve tuğranın ilk grafikâl biçimi de “ok” ve “yay”dır. Tuğranın beyzeleri iki yay ve beyzelerin uzantısı olan kol da ok sayılmıştır.

12. Başın sarar etegine mektup alur varur
Bir parmağ ile ey nice iklim açar nişân

Ferman, aşağıdan yukarı doğru dürülp mektup olarak gönderilir ve parmak işaretleriyle pek çok ülke alınır.

Beyitte fermanın “başın sarar eteğine”, yani “aşağıdan yukarı sarıldığı ve silindir bir kaba konarak mektup şeklinde gönderildiği ifade edilmiştir. “Bir parmakla” denmesi, fermanın silindir bir kaba konup mektup haline gelmesindedir. Asıl anlamı ise hedef göstermedir. Ferman hangi yere gönderilmişse, o yer fethedilmiş sayılır.

13. Zâhir yüzinde ahsene-i eşkâle mâ-sadak
Mâ`nâ yüzinde çarh-ı melâyik-siper nişân

Tuğra şekli bakımından şekillerin en güzelinin toplandığı yer, mânâ yönünden meleklerin arkasına saklandığı siperdir.

Beyitte, fermanın grafikâl güzelliği yanında manevî gücünü meleklerden aldığı dile getirilmiştir. Meleğin de güzellik sembolü olduğu unutulmamalıdır²⁶.

14. Gûyâ ki ceng itmege saflar düzer sûtûr
Bayrakları ile önce `alemler çeker nişân

(Femandaki) satırlar sanki savaşmak için, saflar dizer, bayraklarıyla tuğra da (ordunun) önünde sancaklar tutar.

Beyitte şair, fermanın satırlarını savaşa gitmek için, yan yana ve arka arkaya dizilmiş askerlere, tuğrayı da önde götürülen sancaklar olarak tasavvur etmiştir²⁷. Fermanlar genellikle hat sanatında sülüs yazı çeşidiyle yazılırdı.

²⁶ Tuğranın grafikâl güzelliği, tuğra ile ilgili yazılmış diğer kasidelerde de söz konusu edilmiştir:

Nâil-i Kadîm, “Bu öyle bir tuğrâki şeklinin güzelliğinde ayrı bir nitelik vardır ve zülfesinden Nâhid'in dağınık saçları meydana gelmiştir” anlamında şu beyti söylemiştir :

Ne tuğrâ şekli-i matbû`ında var bir özge keyfiyyet
Ki gelmiş zülfesinden zülf-i Nâhid perişânî

Yine aynı konuda Seyyid Vehbî de, “Cihânın bekçisi hükümdarın gösterişli tuğrâsı ne güzeldir. Allah daha da güzelleştirsin. (Tuğranın) resminin benzersiz güzelliği insanı hayran eder” mânâsında şu beyitle medhiyesine başlamıştır:

Te`âle`llâh zihî tuğrâ-yı garrâ-yı cihân-bânî
Ki hüsn-i ihtirâ`-ı resmi hayrân eyler insânî

²⁷ Bâkî de, sevgilinin boyunu tasvir ederken kalemi bayrak, defter ve divanın satırlarını da sıra sıra dizilmiş ordu olarak tasavvur etmiştir:

15. Halk-ı zamâne dâ'ireden çıkmasun diyu
Oldı müdevver ey melik-i dâd-ger nişân

Ey adaletli sultan! (Senin) devrinin insanları başı bozukluk etmesin, kanun ve nizamaya uysun diye tuğra, daire şeklinde oldu.

Beyitte tuğranın beyzelerinin elips şeklinde olmasını, zamanın halkının kanun ve nizamaya uymasına sebep gösterilerek hüsn-i talil yapılmıştır.

Kasîdenin başından bu beyte kadar olan bölümü nesibdir. Nesibde şair, genellikle tuğrayı ve on ikinci beyitte fermanı bir bütün olarak şekli tasvir ve bu şekillere uygun tasavvurlara yer vermiştir.

- 16 Nakş itdi sînesinde iki pâdişâh adın
Virse `âceb mi feth ü zaferden haber nişân

Sinesinde (seresinde) iki padişah adı işlendi, tuğra fetih ve zaferden haber verse şaşılmaz.

Girizgah beyti olan bu beyitte tuğraya iki adın işlendiği belirtilmiştir. İki padişah adından maksat, şehzadenin babasının adı ve kendi adıdır. Ferman, gücünü iki padişahın almıştır.

- 17 Şol Şâh-ı Şah-zâde bilâ-misl ü bî-bedel
Kim virmedi nazîrini cinn ü beşer nişân

Şu eşsiz, benzersiz şehzâdeler şehzâdesinin bir benzerini insan ve cin gösteremedi.

Beyitteki “nişân vermek” göstermek, belli etmek anlamındadır. Şairin medhiyeye başlarken kullandığı ifadeler rastgele değildir. Necâtî, asıl şöhretine Sultan Bayezid II'nin devrinde erişmiştir. Şehzâde Abdullah (ö.1483)'ın Karaman Sancak beyi olunca Necâtî, onun divanına katip tayin edilmiştir. Bu şehzâdenin ölümünden sonra, İstanbul'a gelir. Daha sonra, Necâtî, yine Bayezid'in şehzâdelerinden Şehzâde Mahmud'un nişâncılığına tayin edilerek Manisa'da bulunduğunu makalemizin başında belirtmiştik. Necâtî'nin bu görevi de Şehzâde'nin ölümüne kadar devam etmiştir. Bayezid'in sekiz şehzâdesi vardı²⁸. Beyitte şehzâdelerin şahı, “şehzâdeler şehzâdesi” denmesi belki aralarındaki üstünlüğü, belki de Necâtî'nin farklı görmeyi istediği dile getirilmiştir.

Vasf-ı kaddüle hırâm itse `alem gibi kalem

Leşger-i satrı çeker defter ü dîvân saf saf

(Sabahattin Küçük, *Bâki Divanı*, Ankara 1994, s. 241.)

28 İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1947, c.I, s.414; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1996, c.II, s.148-149.

- 18 Nev-bâve-i ser âmed-i Sultân Bâyezîd
Mahmûd-ı Şâh-zâde Şeh-i tâc-ver nişân

*Sultan Bayezid'in önde gelen, seçkin, turfanda meyvesi
Şehzâde Mahmud, padişah alâmetli sultan.*

Beytinden de, anlaşılacağı gibi, Şehzâde Mahmud, Beyazid II'nin sekiz şehzâdesinin en genç olanıdır. "Padişah alâmetli sultan" sözüyle de, Şehzâde Mahmud tahta namzed gösterilmek istenmiştir.

- 19 Cism-i latîfi ile bulur zîb ü fer cihân
İsm-i şerîfi ile olur nâm-ver nişân

*Cihan, hoş, latif cisminle süs ve aydınlık bulur, mübarek
isminle de ferman namlı, şöhretli olur.*

Fermanın geçerli olabilmesi için, o fermanın başında padişah veya şehzâdenin mührü, imzası olan tuğranın bulunması şarttır. Şeref, yıldızın dönüşünde bulunduğu en yüksek yerdir. Şerif ile Nişân arasında ihâm-ı tenâsüp vardır. Çünkü Tuğra da fermanın üstündedir.

- 20 Altunlu giydi çıkıdı gümüş taht üstüne
Hükm eyledi cihâna Feridun-fer nişân

*Altınla işlenmiş elbise giydi, gümüş taht üstüne çıktı. Feridun
haşmetindeki ferman cihana hükm eyledi.*

Bu beyti iki anlamda mânâlandırmak mümkündür: Birincisi nesre çevirdiğimiz gibidir. Bu anlamda olursa, tuğranın altın yaldızla yazıldığını ve gösterişli beyaz kağıt üzerinde görüldüğü ifade edilmiş olur. İkincisi ise, Şehzâde sırma işlemeli elbise giydi ve gümüş taht üstüne oturdu. Parlaklıkta, ihtişamlıkta Feridun'a benzeyen (nişân) o şehzâde cihânın hâkimi oldu, mânâsında anlaşılabilir olur.

Feridun ismi, İran tarihine ve efsânesine dayanmakta olup, daha çok maddî güç, kahramanlık ve ihtişamlılık sembolüdür. Bazen de, bu beyitte olduğu gibi, "Feridun-fer, Feridun-ferruh" ifadelerle manevî bir durum veya hüner temsil edilmiştir.

21. Çok tâc-dârı tavk-ı `ubûdiyyete çeker
Çok şehriyârı halka-be-gûşı ider nişân

*Nişân çok padişahu kölelik halkasına çeker, çok hükümdarı
kulağı küpeli eder.*

"Halka-be-gûş" tâbiri eski edebiyatta "esîr, kul" yerine kullanılmıştır. Eskiden doğuda esîrlerin kulaklarına birer halka takmak âdetmiş. Bektâşî babaları birer halka takarlarmış, bu da Hacı Bektaş'ın kölesi olduğuna işâretmiş.

Şairin, memdûhu böyle övmesinin hareket noktası, yine şiirin redifi olan nişândır. Makalemizin başındaki tuğraya bakıldığında, beyzelerin kulak, serenin de, kulağa takılmış küpe şeklini tasavvur etmek güç olmasa gerek.

22. Hindûstânı almağ için dem-be-dem virür
Tâvûs gibi kendüzine zîb ü fer nişân

Tuğra, zaman zaman Hindistanı almak için, tavus kuşu gibi kendisine süs ve parlaklık verir.

Tavus kuşu şekilsel güzelliğin ve çok renkliliğin sembolüdür. Tavusun vatani Hindistandır. Fermanı güzelleştiren ve renkli gösteren tuğra, ifade edilirken güzellik ve renkliliğiyle beyitte tavus kuşu söz konusu edilmiştir. Tavus ile dem-be-dem, tavus-Hindistan arasında tenasüp vardır²⁹.

- 23 Sen Şehriyâr hükmini tenfiz itmege
Bağlandı beline iki yerden kemer nişân

Sen padişahın hükmünü (buyruğunu) etkili kılmak için, tuğranın beline iki yerden kemer bağlandı.

Tuğranın beli, beyze adı verilen iki dairenin kesiştiği, serenin üstü ve tuğların çıktığı yerdir. Tuğranın şekilsel özelliğini şair, güzel bir sebebe dayandırarak hüsn-i talil sanatı yapmıştır.

İki kemer denmesi, beyzelerin birbirine paralel iki uzantının olmasıdır. Bu ifade, aynı zamanda eskiden cihan pehlivanları iki kemer taktığının çağrıştırmaması vesilesiyle olsa gerek. Dolayısıyla senin fermanında cihan pehlivanının gücü var demektir.

- 24 Birisi şer` dâ`iresidür birisi `urf
Virse aceb mi hâşiyet-i nef ü dâr nişân

Birisi şer`î, birisi örf (gelenek) dairesidir. Tuğra, yararlılık ve zararlılık özelliği gösterirse şaşılır mı ?

Şer`, dinî hükümler; örf ise, toplumdaki gelenek ve âdetlerdir. Tuğranın şekil özelliği devam etmektedir. Tuğranın beyzeleri olan iç içe geçmiş iki dairenin birisi Allah tarafından emredilen buyruklar, diğeri de toplumun kendisinin ortaya koyduğu kurallar. Şer` Allah'ın adaletidir, insanın hayrınadır. Örf ise, insanların koyduğu kanundur, insanın zararına olabilir. Bu bakımdan beyitte şer`-nef`, örf-

²⁹ Bu motif çerçevesinde Nâilî-i Kadîm de, kasidesinde "işlemeli kaleminin ustalığı ile tuğranın beyzesine işlenmiş renkleri, süsleri görüp uçan parlak renkli bir tavus ve kanat zannetim" anlamında şu beyti söylemiştir :

Görüp perrende tâvûs-ı mülemmâ bâl ü per sandım
Münakkaş hâmesinden beyza-ı tuğrâda elvânı

dâr arasında leff ü neşr sanatı vardır. Tuğranın bulunduğu nişân, yani ferman da, bir kanunnâmedir. Kanunun açıkça hükmü olmadığı yerde örf ve âdete baş vurulur.

- 25 Yazıldı şol zemîne berât-ı müsellemi
Kim anda na`l-i sümm-i semendün ider nişân

Şu arazi hakkında müsellemlik beratinin yazıldığını atının nalının izi gösterir.

Müsellemlik berati,³⁰ bir arazinin, bir memleket parçasının üstündeki hakimiyetinin bir kimseye verildiğini bildirilen berattır. Bu beyitteki nişân, iz, belirti anlamındadır. Şair, beyitte senin atın nereye basarsa, orası senin olur, demiştir. At nalı ile tuğra arasında şekli bir ilişki kurulmuştur.

- 26 Tevkî üne hilâli şebîh idemez güneş
Altun kalemler ile ider gerçi zer-nişân

Güneş, altın kalemlerle altın işlemeli tuğra yaptığı halde, yine hilâli senin tuğrana benzetemez.

Beyitte tuğra ile güneş ilişkisi hükümdarlık ve güzelliğe dayanmaktadır. Çünkü, Tuğra hükümdarın imzası, mührüdür, güneş de, bilinen yıldızların en parlak olanı olması sebebiyle gök cisimlerinin sultanı sayılır. Divan şairleri bazı beyitlerinde güneşi sultan ve güzellik sembolü olarak kullanmışlardır. Renk yönüyle sarı olarak tavsif edilen güneş ışınları inceliği ve güneşin topraktaki madenlere etkisi yönüyle altın bu motif içerisinde yer almıştır. Necâtî'nin beytinde de, altın kalemler, renk ve şekil bakımından güneş ışınlarına benzetilmiştir. Ay, ışığı güneşten alır. Beyitte ayın hilal şekli ile padişahın adının yazılı olduğu serenin sol tarafındaki beyzeler arasında benzerlik kurulmuştur. Bu benzetmeyle Şehzâde Mahmud'un tuğrasının beyzelerinin süslü olmadığı anlaşılmıştır. Çünkü tuğranın beyzesinin süslü olduğunda ayın "bedr" şekline benzetildiğini Nâilî-i Kadîm'in söz konusu kasidesinden öğrenmiş bulunuyoruz³¹.

³⁰ Mehmet Zeki Pakalın, *a.g.e.*, c.II, s.628.

³¹ Nâilî-i Kadîm "Baht ve yücelik göğünün hilâli olan bu tuğra, bedir hâlinde, tam kemal hâlinde olsa ve yapısında hiç bir eksikliği kalmasa bunda şaşılacak ne var?" anlamında şu beyti söylemiştir :

O tuğrâ kim hilâl-i âsumân-ı baht u devletdür
Aceb mi bedr olup hiç kalmasa cirminde noksânı

Bu konuda bkz. Ali Alparslan, "Bir Tuğra Tavsifi" *Türk Dili*, Ağustos 1993, nr.500, s.128, 131. Yine aynı kasidenin bir başka beytinde tuğra-güneş ilişkisi şöyle dile getirilmiştir :

Bakılsa âfitâb-ı pür-şu` â-ı burc-ı `izzetdür
Leb-â-leb hâme-i zerrîn ile altun kalem-dânı

27. İçindeki beyazı işârâtı bes nedür
Zabt itmedi ise memleket-i Rûmı ger nişân

Eger, nişân Anadolu'yu fethetmediyse (tuğranın) beyzelerindeki pek çok işâret nedir?

Daha önce belirttiğimiz gibi, fermanın ferman olabilmesi için, mutlaka üzerinde tuğranın olması gerekir. Şâir, “tuğradaki şekillerin, işâretlerinin anlamı nedir?” derken beyzelerin yan tarafında padişah veya şehzâdenin adının yazılı olduğu sere kısmından “el-muzaffer daima” ifadesine işaret etmiştir. Tuğranın beyazı ve şekilleri Anadolu'nun fethine bağlanmasıyla hüsn-i talil sanatı yapılmıştır. Tuğradaki beyzelerinden bahsedilmesi, Rum ülkesinin, yani Anâdolu'nun beyaz güzeller ülkesi olması münâsebetyledir.

- 28 Fındıklara sitâreler altın varak sarub
Ta`lîm-hânesine anun atdılar nişân

Yıldızlar mermi çekirdeklerine altın plakalar sararak onun talimhanesine nişân aldılar.

Bayitteki fındık, atılan kurşun tanesi, mermi anlamındadır. Sultan her yerin sahibidir. Sultanın ateş edeceği yer kalmamıştır. Bu bakımdan talimhanesi olarak sadece gökyüzü kalmıştır. Nişângah gökyüzü olunca, yıldızlar da mermi olmuştur.

- 29 Bir çarhı tâsdur felek-i heft-cûş kim
Beglik diyu kenârına yazar kamer nişân

Yedi dalgalı (kat) felek, yuvarlak bir tasdır. Ay, (tuğranın) kenarına beglik diye bir işaret nakşeder.

Yeryüzü bir düzlük olarak düşünülduğünde, yedi felek (gezegen) düz bir sath üzerine ters çevrilmiş taslar şeklinde görünür. Ay da, bu taslardan biridir. Tuğranın beyzeleri ile Ay arasında şekle dayalı bir benzerlik kurulmuştur. Tuğraların bazen sağ tarafına çiçek resmi yapmak veya mahlas yazmak adeti vardı. Necâtî de, bu kasideyi Şehzâde Mahmud'a yazdığına göre, tuğranın kenarına beğlik notu düşürülmüş olsa gerek.

- 30 Emrûd-şekl olmaz idi ey nihâl-i luf
Olmasa bağ-ı saltanatunda semer nişân

Ey iyilik, güzellik fidanı! Senin saltanatının bahçesinde meyva olmasa, tuğrâ armud şeklinde olmazdı.

Şair, tuğra motifiyle şehzâdeyi övmeye devam etmektedir. Şehzâdenin genç olması sebebiyle O'nu, şair “iyilik ve güzellik fidanına” benzetmiştir. Böyle bir motif içerisinde saltanat, bahçe olunca şehzâdenin yaptıkları da meyve olmuştur. Dolayısıyla beyitteki emrud, nihal, bağ ve semer arasında tenasüp sanatı vardır. Tuğra şeklinin armud gibi olması saltanat bahçesinin meyvesine bağlandığı için, Şibh-i hüsn-i talil yapılmıştır.

31 İtmez ise kalem gibi yolunda doğruluk
Ey nice şehirün belin iki bükür nişân

Ey ! pek çok paşaların, senin yolunda kalem gibi doğruluk göstermezse ferman, (onların) belini iki bükür.

Kalem ile Nişân arasında iham-ı tenâsüp vardır. Çünkü, ferman kalemle yazılır, tuğra kalemle çekilir. Şairin söylemek istediği şey, paşalar sana doğrulukla hizmet etmezlerse, onları fermanla tahtlarından indirir, onlara boyun eğdirirsin demektir. “Belin iki bükür” ifadesi tevriyelidir: Boyun eğen kişi bir kaç kere eğilir, tuğranın belini sayılan beyzelerin uzantısı ile serenin keşiştiği yerde iki çizgi yer alır.

32 Mektûbı gayrı şehirün olmaz bu vech ile
Destâr gibi hiç ola mı âster nişân

Başka padişahların mektubu böyle olmaz. Destar (sarık) gibi hiç ferman astar olur mu?

Destâr, fesin etrafına sarılan, çok ince dokunan bez. Destâr ile tuğranın ilişkisi şekil ve değer bakımındandır. Çünkü sarık, fesin etrafına döne döne sarılır, tuğra da döne döne çekilir. Sarık başta bulunur, tuğra da fermanın üstünde yer alır.

33. `Osmân Oğullarında sen ey Şâh-ı muhterem
Cûd-ı `Alî `alemsin ü `adl-i `Ömer-nişân

Ey muhterem Sultan! Sen Osmanoğulları içinde cömertlikte Hz. Ali gibi meşhur, adalette Hz. Ömer gibi Nişân olmuşsun.

Şair, beytinde, şehzâdeler dahil olmak üzere o zamana kadar gelmiş bulunan sekiz padişah arasında Şehzâde Mahmud'u adalet ve cömertlikte üstün tutmuştur.

34. Şeh-zâdelerde şânuna ey gevher-i şerîf
“Hayrû'l-ümûri evsatuha” hod yeter nişân

Ey mübarek, değerli inci! Şehzâdeler arasında şânına “işlerin hayırlısı en ortada olanıdır”³² hadisi delil olarak yeter.

³² Mehmet Çavuşoğlu, a.g.e., s.33; Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, s.23.

Necâtî, yedi şehzâde arasında en değerlisi olarak ifade ettiği Şehzâde Mahmud'un beyitteki hadisle ortanca oğul olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Mahmud'un değerli, büyük inciye benzetilmesi de, gerdanlıkta iri incinin ortaya takılmasıdır³³.

35 Yedi sa`âdet encümi içinde sen şehün
Hôrşîd- rütbet olduğudur hûb-ter nişân

*Yedi saâdet yıldızı içinde en güzel alâmet, senin padişah'ın
güneş derecesinde olduğundur.*

Bir önceki beyitte hadis-i şerife iktibasta bulunularak belirtilen konu, burada yıldız ve güneş motifi içerisinde verilmiştir.

Yedi saâdet yıldızından maksat, dünyaya göre 1.felekte Ay, 2.felekte Utarid, 3.felekte Zühre, 4.felekte Güneş, 5.felekte Merih, 6.felekte Müşteri, 7.felekte Zuhâl yıldızı bulunmaktadır. Güneş, bu yıldızların sultanı ve dördüncü felektedir. Bu beyte göre de, Şehzade Mahmud dördüncü sıradadır.

Necâtî, buraya kadar Şehzâde Mahmud'u dikkati çekecek kadar bol ve zengin sıfatlarla övmüştür.

36 Medhün seffinesin donadurken bu bahrde
Gavvâs-ı tab` bir gazel-i ter ider nişân

*Bu denizde senin övgü gemini donatırken şair yaratılışımın
dalgıcı bir taze (hiç söylenmemiş) gazel gösterdi.*

Bu beyitle tegazzül bölümüne geçilmiştir.

37 Çekdi çevürdi kendüyi ey sîm-ber nişân
Müşğîn kaşuna benzemek ister meger nişân

*Ey ak sineli (güzel) ! Tuğra kendini çekti çevirdi, herhalde
senin misk gibi siyah kaşına benzemek ister.*

Necâtî ve diğer divan şairlerinde tuğra ile sıkça görülen unsur sevgilinin kaşındır. Tuğra yazılmaz, çekilir; çekilirken düzenli ve güzel bir şekle bürünür.

³³ Şehzâde Mahmud'un kaçınıcı şehzâde olduğu konusunda kaynaklarda çelişkili bilgiler yer almaktadır. Sultan Bayezid II'nin sekiz oğlu olduğunda genellikle kaynaklar aynı görüştedir. Ancak Şehzâde Mahmud'un kaçınıcı şehzâde olduğu pek belli değildir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*'nde Mahmud'u dördüncü sırada zikretmesine rağmen, dip notunda "son zamanlardaki araştırmalara göre, en genç olanı" olarak kaydetmektedir. Bkz. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1947, c.I, s.414; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2.bs., Ankara 1975, Türk Tarih Kurumu yay., c.II, s.234; Haluk İpekten, *Divan Edebiyatında Edebî Muhipler*, İstanbul 1996, s.185-186; Yılmaz Öztuna, a.g.e., c.II, s.148.

Beyitte tuğranın eğriliği, farklı şekilliliği sevgilinin kaşına bağlanarak şibh-i hüsn-i talil sanatı yapılmıştır.

38 Döne döne çekilmez idi böyle gâlibâ
Bir kezde benzese kaşuna ey püser nişân

Ey oğul ! Bir çekişte senin kaşına tuğra benzeseydi, meger böyle döne döne çekilmezdi.

Tuğranın döne döne çekildiğini bu beyitten de anlayabilmekteyiz.

39 Bir yana cânı kodı gözün bir yana dili
Ya`ni her atıcıya gerek ikişer nişân

Senin gözün bir yana canı, bir yana gönlü dikti. Her atıcıya ikişer hedef gerekir.

Beyitteki nişân, hedef anlamındadır.

40 Öldüğüme kayırmazın ey kaşları kemân
Gamzen okına ben gidicek kim diker nişân

Ölümü hiç düşünmüyorum, ey kaşları keman! Senin gamzenin okuna ben ölünce kim nişân dikecek.

Ok ve nişân (veya nişân dikmek) münasebeti beyitte zarif ve duygulu bir biçimde ifade edilmiştir. Tuğranın ilk şekli de “ok” ve “yay”dır.

41 Ey haşre münkir ol kad ü ol hâle kıl nazar
Yetmeye mi kıyâmete bu fitneler nişân

Ey kıyâmet gününün inkar eden (kişi) ! O boy bos, o bene bak. Bu fitneler kıyamet günü için, yeterli bir delil, bir alâmet olmaz mı?

Kıyâmet, kalkmak; mahşer gününde bütün ölülerin dirilip ayağa kalkmasıdır. Kıyâmete yakın devrede fitneler kopacaktır. Beyitte boy ve benden dolayı, boy (kad, kâmet) ile kıyamet arasında ilişki kurulmuştur. Kad, boy anlamına gelir, aynı zamanda doğrulmanın, bir şeye başlamanın temsilidir. Fitne kargaşa, karışıklık demektir. Yüzdeki ben de kıyâmet alâmetlerinden sayılmıştır.

Anadolu'da başkaldırı olunca devletin düzeni bozulmuş olur. Dünyayı velveye düşüren, herkesi kendine âşık eden sevgilinin boyu ve ben'idir.

42 Zülfüne benzemek ile küllî vücûh ile
Ey dil- rübâ kenarda olur meğer nişân

Ey gönül alan (sevgili) ! Galiba, tuğra her bakımdan senin zülfüne benzediği için (fermanın) üstünde olur.

Zülf, kıvrım kıvrımdır. Tuğra da, döne döne çekildiğinden bütün şekli görünüşünde kıvrımlar görülür. Tuğra, fermanın başında bulunur. Bu başta bulunmasını şair, sevgilinin zülfüne benzemeye dayandırdığı ve “meger” edatıyla Şibh-i hüsn-i talil yapmıştır. Tuğradaki tuğların yanlarına çekilmiş, kıvrık kavislere zülf veya zülfe dediği de unutulmamalıdır³⁴.

43. Hükm ile söylemez ki hâcil oldı râstı
Zülf ü dehân öninde ege möhr eger nişân

Senin saçının önünde tuğra, ağzının yanında mührün hiç bir yetkisi yok. Doğrusu (onlar) utandılar.

Beyitte, yine zülf ile tuğra arasında ilgi kurulmuştur. Küçüklük bakımından da, sevgilinin ağız ile mühür bir araya getirilmiştir. Bu karşılaştırma güzellik esasına dayanmaktadır.

- 44 Dem-beste eyledükçe Necâtî'yi zülf-i dost
Lutf ile hâtırın ele alub yazar nişân

Dostun (sevgilinin) saçı Necâtî'nin nefesini kestikçe (şehzâdenin) fermanı ihşanda bulunarak onun gönlünü hoşnut eder.

Beyitteki “nişân yazmak” tâbiri bir makam veya mansıb vermek mânâsında kullanılmıştır³⁵.

Otuz yedinci beyitten buraya kadarki bölümde sevgili, sinesi, saçı, boyu ve beni ile tuğra arasında ilişki kurularak tasvir edilmeye çalışılmıştır.

- 45 Olsun hemîşe başlarun üstinde yiri var
Mansûr ola ne yana kim ider sefer nişân

Ferman her zaman başlar üstünde tutulsa yeridir. Çünkü (o) ne yana sefer ederse (gönderilirse) muzaffer olur.

Beyitte, tuğranın fermanın başında bulunduğu ve üzerinde tuğra yazılı fermanın bir yere gönderileceği zaman ele alınıp öpüldükten sonra, başa götürüldüğü hatırlatılmıştır.

- 46 Tahsîl-i fazl u kesb-i kemâlât eyleyüb
Kodı cihânda gerçi çok ehl-i hüner nişân

34 Bu konuda Nâîf-i Kadîm, “Bu öyle bir tuğradır ki şeklinin güzelliğinde ayrı bir nitelik vardır ve zülfesinden Nâhid'in dağınık saçları meydana gelmiştir” anlamında şu beyti söylemiştir :

Ne tuğra şekl-i matbû'ında var bir özge keyfiyyet
Ki gelmiş zülfesinde zülf-i Nâhid perişânı

35 Mehmed Çavuşoğlu, a.g.e., s. 108.

Gerçi bu dünyada pek çok hüner sahibi, ilim tahsil ederek maddî ve manevî olgunluklar elde ederek bir iz bırakmışlardır.

47 Bu `asr içinde da`vî-i şî`r eyleyenlere
İnsâf bu kasîde yeter mâ-hazar nişân

Bu yüzyıl içinde şiir davasında (şairlik iddiasında) bulunanlara hazır bulunan bu nişân kasidesi isbata kâfidir.

Bu beyitte Necâtî, çağdaşı diğer şairlerden üstün olduğunu ifade etmiştir.

48 Evsâf-ı Şehriyâr ile elfâz-ı bendeye
Bu nazm-ı dil-pezîrdürür muhtasar nişân

Padişahın vasıfları ile onun kulunun sözleri hakkında bu gönle hoş gelen şiir kısa ve özlü bir örnektir.

49 Zevk ü tena`um ehli söze vire mi şeref
Hâme gibi kaçan yaza her ney-şeker nişân

Zevk sahibi, dünya nimetlerinin tadını çıkarırlar söze şeref kazandıramazlar. Şeker kamışı kalem gibi nasıl nişân yazar

Beyitte şair, her sözden anlayan kişi, bu benim yazdığım nişân kasidesini yazamaz demiştir.

50 Levh-i zeberced üstine her ay başında bir³⁶
Yazılduğınca ey melik-i bahr ü ber nişân

51 Düşman hisârı ile kara kâfir illerin
Kalb-i `adû gibi ide zîr ü zeber nişân

Ey kara ve denizlerin hükümdarı ! Zeberced levhanın üstüne her ay başında bir tuğra çekildikçe ferman düşman kalesi ile kara kafir ülkelerini düşman kalbi gibi alt üst eylesin.

Bu iki beyit, kasidenin sonu ve duâ beyitleridir. Her ikisi bir cümle oluşturmuştur.

Necâtî'nin -başka bir vesileyle belirtilen³⁷ - pek çok şiirinde ses ve anlam unsurları ustaca kullanılarak yoğunluk, derinlik ve etkiyi bu kasidesinde de görmek mümkündür. Bunların yanı sıra grafik al unsurlar yerli yerince kullanıl-

³⁶ Beyitteki zeberced levha, ferman metninin yazıldığı kağıttır. Zeberced açık yeşil ve sarı karışımı bir sūtaşıdır. Bu konuda Nâilî'nin örnek beyti için bkz. Dipnot.20.

³⁷ Bu konuda bkz. Tunca Kortantamer, *a.g.m.*, nr.3 (Mayıs 1990), s.15.

mıştır. Ayrıca, divan şairlerinin yeni mazmun bulmada, yeni anlam yaratmada hüner saydıkları hüsn-i talil ve teşbih sanatına iyi bir örnektir. Yukarıda sözünü ettiğimiz Nâilî-i Kadîm, Seyyid Vehbî ve Bursalı Ali'nin kasideleriyle karşılaştırmak yararlı olabilirdi, ancak geniş kapsamlı bir karşılaştırma bu makalemizin sınırlarını aşacağından bunu bir başka makalemize bırakmak istedik. Yine de, birbirine benzeyen örnek beyitleri dipnotlarda zikrettik. Yalnız şu kadarını söylemek gerekirse, Necâtî'nin bu kasidesi her yönüyle adını andığımız şairlerin medhiyelerinden üstün olduğudur.